

Ev İşleri Üzerindeki Payidar Virüs: Patriyarka

The Constant Virus on Household Chores: Patriarchy

Yeliz KENDİR-GÖK¹

Öz

Bu makale, feminist ajandanın daha önceki yıllarında gündeminde yer almış olan hane içi emek meselesini ev işleri üzerinden Covid-19 salgını ile beraber düşünerek yeniden tartışmaya açmaktadır. Her şeyden önce dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan ve aynı zamanda bu makalenin ana vurgularından biri, hane içi emek biçimi olarak ev işlerinin görünmeyen ya da cinsiyetlendirilmiş yönünün patriyarkal kökleriyle birlikte uzun bir tarihe sahip oluşudur. Bunu kanıtlamak amacıyla makale ilk olarak meseleye dair salgından önceki durumun izini sürmekte, devamında ise tarihsel gelişim sürecinde itirazları ve görünmeyen hane içi emek üzerinden feministlerin sistemlerle hesaplaşmasını dikkate almaktadır. Tarihsel olanın ışığıyla günümüze gelerek, görünmeyen hane içi emek biçimi olarak ev işlerine eleştirel bağlamda ve detaylı bir şekilde bakılmaktadır. Tüm bu tartışmalar sonucunda ev işlerinin cinsiyetlendirilmiş ve doğallaştırılmış yönlerine dair bu makalenin iddiası; “patriyarkanın süreğenliğini” ortaya koymaktır.

Jel Kodları: A13, I10, J16.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Ev İşleri, Hane İçi Emek, Görünmeyen Emek, Patriyarka.

Abstract

This article brings the issue of invisible domestic labour through household chores into question again and this time in light of the Covid-19 outbreak. One of the crucial points to be considered and also one of the main highlights of this article is that invisible or gendered aspect of that chores as a form of labour in the household has a long history with its patriarchal roots. In order to examine this, the article traces invisible household labour predating Covid-19, then considers the objections and historical feminist struggles to invisible domestic labor by taking systems into account. In connection to this historical framework, household chores as an invisible form of domestic labour will be examined critically in detail until present day. As a result of all these contacts, the claim of this article about gendered and naturalized form in the household is as follows; “The continuity of patriarchy” is revealed.

Jel Codes: A13, I10, J16.

Keywords: Covid-19, Household Chores, Domestic Labour, Invisible Labour, Patriarchy.

¹ Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, yeliz.kendir@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3500-8374

1. Giriş

Salgın ve eşitlik/eşitsizlik üzerine düşünmenin önemi, hemen hemen hepimizin özellikle Covid-19 salgınının ortaya çıktığı ilk dönemde sıklıkla duyduğu, üzerinde kafa yorduğu, bazılarının katılarak desteklediği, bazılarının ise eleştirerek reddettiği sınıfsal olup olmaması, yaş, ırk, cinsiyet farkı gözetip gözetmemesi gibi farklı ama birbirleriyle ilişkili tartışmaları açmış olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim, eşitlik arayışı ya da eşitsizliğin kendisi, sosyal bilimcilerin uzun yıllardır literatürü zenginleştirerek; göç, sınıf, ırk, toplumsal cinsiyet, etnisite gibi olgularla ilişkilendirerek ele aldıkları önemli soru(n)lardan biridir. Bu çalışmanın ana odağına yerleştirdiği hane içi emek ise toplumsal cinsiyet eşitsizliği ekseninde salgın öncesi dönemde de kapsamlı çalışmalar çerçevesinde ele alınan olgular arasında yer almıştır (Hızıroğlu Aygün vd., 2021: 3). Öte yandan Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2018 verilerinin de kadınların işgücüne dahil olmama nedenlerinden biri olarak “ev işleriyle meşgul olması” durumuna işaret etmesi, hane içi emeğin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ilişkisini anlamak açısından önemini göstermektedir.

Kandiyoti (2020), salgının modern kadının yaşadığı illüzyonu sona erdirdiğini iddia etmekte ve “ıcracılıktan koordinatörlüğe” geçişin tersine evrildiğine vurgu yapmaktadır. Illüzyon, eşitsizliğin aşılabileceğini kısmen hane içi iş bölümleriyle veya daha çok öteki kadınlara devriyle olanaklı hale getiren bir ilişkiler ağına “koordinatörlüğe” işaret etmekte, illüzyonun yıkılması ile kadınların patriyarkal tahakkümden arınık hissetmesi durumunun olanaksızlığı ve “ıcracılığa geçiş” vurgulanmaktadır. Kandiyoti’nin (2020) bu iddiası, UN’in (2020) toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde “geçtiğimiz on yıllarda elde edilen sınırlı kazanımların bile kaybedilmesi riskiyle karşı karşıya” kalındığına dair endişesiyle örtüşmektedir. Nitekim, sorunsal üzerine odaklanma, vakit ayırma ya da kaleme alabilme gibi ayrıcalıkların pratikle buluşturabilmesi için gereken ‘zaman’ ve ‘mekân’ koşullarının yaratılmasını mümkün kılmak zorunda olmaları da, Kandiyoti’nin (2020), salgın öncesinde resmi ve gayri-resmi olarak adlandırılacak “duraklar kadınların ev içinde kendine alan açmasına, vakit bulmasına yarıyordu” ifadesiyle beraber düşünüldüğünde kadınların kazanılmış bazı ayrıcalıkların tecridinde olduğu açıktır. Dahası, söz konusu tecrit, kadınların patriyarkal nüanslarla yüzleşme, hesaplaşma, mücadele etme veya stratejisi geliştirme anlarını daha sık gündelik hayata taşımalarını zorunlu kılmaktadır. Yeniden icra fonksiyonuyla salgın süresince modern kadının hane içi emeğe dair pratikleri, feminist literatürde kavramsallaştırıldığı üzere deneyimleri kapsar veya onlardan doğar; kaldı ki “deneyim gerçek bir sorundur” (Bora, 2018: 252). Hem “bir öznenin kendi yaşadıklarına dair anlatımından daha doğru ne olabilir ki?” (Scott, 2013: 145). Bu sayede “kadınların bakış açısından kadınların deneyimleriyle başlayabilir ve daha geniş sosyal ve politik ilişkilerin kapsamlı ilişkilerinde nasıl şekillendiği araştırılabilir” (Smith, 1987: 10).

Bu nedenle, bu çalışmada yapılmaya çalışılan, belirli bazı ayrıcalıklara sahip bir kadın olarak deneyimlerimin, kişisel ama politik olanlarından biri -ve belki de salgın koşullarında başat olanı- kadının emeğinin görünmemesi olgusu ile kesişen yönlerini ve hane içi emeğin cinsiyetlendirilmiş yönünü ev işleri üzerinden eleştirel düzlemde ele almaktır. Öte yandan, salgın sürecinde gerçekleştirilen akademik “çalışmaların büyük bir kısmının erkek akademisyenlere ait olduğu” (Mert, 2020) düşünülünce, erkeklerin kendi işlerine odaklanmaya devam etmesine rağmen işgücüne dahil olsa bile kadınların “tavizler vererek ev işlerini üstlenmesi” (Kırtan Ögöl, 2020) durumunun yalnızca bireysel bir sorunsal değil aksine

Kendir-Gök, Y. (2022). Ev İşleri Üzerindeki Payidar Virüs: Patriyarka. *Fiscaoeconomia*, 6(1), 81-98.
Doi: 10.25295/fsecon.1023825

sorunsalın rastgele bir seçim olmadığı kadar tesadüfi de olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Zira bu durum, Covid-19'u aşsak bile patriyarkaya takılmanın endişesini güçlendirmekte ve çalışmanın iddiası olan patriyarkanın hane içi emeğin görünmeyen yönünden tarihsel olarak beslenmesi durumunu test etmeye teşvik etmektedir. Bu bağlamda, birinci bölümde, hane içi emeğe dair sorunsallı yönün tarihselliği arkeolojik kazıya tabi tutulmakta ve böylece bir yokluğun imkansızlığı açıklanmaya çalışılmaktadır. Devamında, kadınların kendi tarihlerini nasıl şekillendirdiği gösterilmekte; böylece feminist hesaplaşmalar hane içi emek üzerinden okunmaktadır. Son olarak, payidar bir virüs olarak patriyarkanın meselenin neresinde olduğu üzerinde durulacaktır.

2. Hane İçinde Kalan Cinsiyetlendirilmiş Emek

“Evde Kal” ifadesinin toplumun tüm bireylerini kapsamaması gibi, eve kapanmanın da hane üyeleri açısından anlamının farklı olduğu ve kadınlar açısından ev işlerinin yanında evden yürütülen işlerle omuzlarındaki yükü “katlayarak arttırdığı” (Memiş, 2020) bilinmektedir. Nitekim, Kırtan Ögül (2020) Covid-19'u, “evde kalan kadınların iş yükünün daha da artmasına sebep” olarak göstermektedir. UN Women'da (2020) belirtildiği üzere; kadınların artan iş yükünün oranı özellikle “temizlik (ev işi ve çamaşır yıkama)” ve “yemek pişirme ve sofraya hazırlama” kategorilerindedir. “Ev işlerinin kadınlığın inşasındaki kilit önemi bir yandan her sınıftan kadın arasında ortaklık yaratırken, aynı zamanda, birbirinden çok farklı deneyimlenebildiği için, farklılığın alanı olarak görülebilir” (Bora, 2010: 70). Zira, Young'ın ev işlerine dair “anlamalarını, kimin tarafından ve ne amaçla yerine getirildiklerini dikkate almamız gerekir” (akt. Bora, 2010: 65) ifadesi makalenin sınırlarının da belirlenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu makalede başvurulan sınırlandırma, hetero-patriyarkal düzlemde, kurumsal ve toplumsal kabulde 'doğallaştırılmış' heteroseksüel kadın-erkek ilişkiselliğine ve bu ilişkiselliğin 'evde kal'abilme ayrıcalığında cinsiyetlendirilmiş bedenlerin patriyarka ile yüzleşme deneyimlerine odaklanmasıdır. Ayrıca, çalışma toplumsal cinsiyet temelinden kadınların hane içi emeğinin neden görünmez olduğunu anlamaya çalışmakta, kadınların salgın sürecindeki deneyimlerinden yola çıkarak hane içindeki görünmeyen emeği anlamak için toplumsal cinsiyetin faydalı ve aynı zamanda eleştirel bir analiz kategorisi olarak kullanılabilmesinin yolu, Scott'un vurguladığı üzere “cinsiyetlendirilmiş bedenlere dair anlamların nasıl birbirleriyle ilişkili olarak üretildiği, bu anlamların nasıl düzenlendiği ve nasıl değiştiği hakkında eleştirel düşünmek”ten geçmektedir (2013: 187).

Her şeyden önce hane içi emek tartışmalarında ve bu çalışmada da kullanılan kadınların görünmeyen emeği kavramını açmak gerekmektedir. Kadınların görünmeyen emeği; cinsiyetlendirilmiş olduğu kadar doğallaştırılmış emek biçimlerinin tamamını, her ne kadar patriyarkal pazarlığı bünyesinde barındırsa da bir tür hiyerarşik ilişkiler yumağı ve aynı zamanda patriyarkanın temel dayanaklarından biridir. Bu çalışmada ise kadının görünmeyen emeği kavramı, 8 Mart 1987 tarihli 'Feminist' adlı derginin kapağında yer alan *Her şey onun kollarındayken başlar; senin kolların onun bulaşık kabındayken biter* ifadesindeki vurguyla özdeştir. Dolayısıyla, ev temizliği, yemek pişirme, bulaşık, çamaşır gibi faaliyetleri kapsayan çeşitlenebileceği ve farklılaşabileceği halde özellikle hane içinde gerçekleştirilen işlerin, gerek tek bir çatı altında toparlanmasını kolaylaştırıcı bir işleve sahip olması gerekse cinsiyete dayalı iş bölümünün yönünü tayin etmesi nedenleriyle, kadının görünmeyen emeği kavramı

Kendir-Gök, Y. (2022). Ev İşleri Üzerindeki Payidar Virüs: Patriyarka. *Fiscaoeconomia*, 6(1), 81-98.
Doi: 10.25295/fsecon.1023825

kullanılmaktadır². Zira, salgın sürecinde kadının ev içi emeğini değerlendirirken Memiş ve arkadaşlarının (2020) vurguladığı “ekonomilerin bir ‘ani durma’ yaşadığı söyleniyor. Evet bazı üretim alanları durma noktasında, ama kapandığımız evlerde tam kapasite üretim söz konusu” şeklindeki gerçeklikle de çok yakından ilişkilidir. Bu gerçekliğin özellikle kadınların erkeklere kıyasla 4 katı hane içi emeği ücretsiz bir şekilde icra etmelerine tekabül etmesi (İlkkaracan ve Memiş, 2020) durumu göz önüne alındığında hassasiyetini koruduğu açıktır.

Kadının görünmeyen emeğini ele alış biçimi farklı perspektiflere dayandırılabilir ya da Scott’un (2013: 107) deyişiyle “kimin anlattığına bağlı olarak önemli farklılıklar” gösterebilir. Haneyi kapsayan bir içerime sahip olmasından hareketle, hanehalkı çalışmalarındaki yansımalarına baktığımızda literatürde yer alan üç hâkim teorik bakış açısı görürüz: zaman kullanılabilirliği perspektifi, göreceli kaynaklar perspektifi ve toplumsal cinsiyet perspektifi (Bianchi vd., 2000: 193). Zaman kullanılabilirliği ve göreceli kaynaklar perspektifi istatistiki verilerle meseleyi sunması sebebiyle bazılarında göre nicel ve nitel olan arasındaki bağlantıyı her durum için yansıtmaması iddiasıyla eleştirilebilir. Nitekim, oranların ve/veya rakamların tek başına bir şey ifade etmemesi mümkündür. Benzer şekilde, “Maske, Mesafe, Temizlik” tedbirlerinde birleşme çağrısı sosyolojik bağlamda mercek altına alınarak analize tabi tutulduğunda da bu tek başına bir şey ifade etmeyebilir. Ancak bu makalede incelenen konu özelinde seçilebilecek “temizlik” olgusu sayısal göstergeler ekseninde incelendiğinde ve ev içi alana yönelik hijyen/dezenfeksiyon faaliyetleri ile kadınların daha fazla meşgul olduklarını ortaya koyan ulusal veya uluslararası yayınlara (Bayar, vd. 2020; Avrupa Parlamentosu, 2021; İlkkaracan & Memiş, 2020; Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi, 2020; UN, 2020; OECD, 2020) erişim sağlandığında verilerin nicel ve nitel arası ilişkiyi kurmaya olanak sağlaması anlamında pek çok şey ifade ettiği ortaya çıkmaktadır. *Salgın Sürecinde Çalışma Hayatı ve Ev İçi Şiddet* adlı raporda ortaya koyulduğu üzere “kadın katılımcıların %76’sının, erkeklerin ise %53,5’inin ev işlerine pandemi öncesine göre daha fazla zaman ayırdıkları” görülmektedir (Ararat vd., 2021: 14). Bu verilerinden hareketle, bazıları, salgınla beraber ev işlerinin hane içi dağılımında ya da sorumlulukların bölüşümünde ivmenin toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde olumlu seyrettiği izlenimine kapılabilir. Ancak, kadınlar hane içi ödenmeyen emeğin günde ortalama 305 dakikasını yüklenirken, bu ortalamanın erkekler için yalnızca 67,6 dakikadan ibaret olması (OECD.stat, 2020) salgının cinsiyet özelindeki eşitsizliğini göstermekle kalmaz aynı zamanda şiddetlendirdiği kırılma da ortaya koyar. Öte yandan, Hızıroğlu Aygün ve arkadaşlarının (2021) rapor sonuçları da erkeklerin hane içi emeğe dair algılarının söz konusu kırılma kırılma körüklediğini destekler niteliktedir. İlgili çalışmada, ev işlerinde sorumluluğun kimde olduğuna dair erkeklerin %3’ü “doğrudan kendisini” gösterirken, %67’si ise sorumluluğun eşine ait olduğunu dile getirmektedir (2021: 3). Dolayısıyla, ev işinin kendisi sembolik bir anlam taşır ve bu hem kadına hem de erkeğe kim olduğunu söyler. Dahası, “evde kal”ma süreçlerinde erkeklerin hane içi emeğe yönelik iş bölümüne dahil olma oranını %34,8 olarak not düşen Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi (2020) verilerine göre, temizlik %14,6 ile hane içi tartışmaların yoğun olarak yaşandığı konuların başında gelir. Dolayısıyla ev işlerinin toplumsal cinsiyetli bedenler olarak hane içi performanslar kadar özneler arası ilişkiler üzerinde de güç dağılımından beslendiğini ileri sürmek yanlış olmaz. Öte yandan tüm bu göstergeler ışığında

² Çocuk ve yaşlı bakımı kapsayan görünmeyen emek olarak hanehalkı üyelerinin bakımı ise çalışmanın kapsamını daraltmak amacıyla ve başka bir çalışmada detaylı bir şekilde ele alma hedefiyle bu çalışmanın dışında bırakılmaktadır.

Kendir-Gök, Y. (2022). Ev İşleri Üzerindeki Payidar Virüs: Patriyarka. *Fiscaoeconomia*, 6(1), 81-98.
Doi: 10.25295/fsecon.1023825

iddia edilebilir ki salgınla beraber hane içi emeğin kadınlar tarafından yoğun bir şekilde icra edilmesi, cinsiyet temelli norm ve eşitsizliklerin körüklendiğinin makul kanıtıdır. Hanehalkı çalışmalarındaki bir diğer teorik bakış açısı olan, “toplumsal cinsiyetin düşünsel ve etkileşimsel ifadelerine odaklanan toplumsal cinsiyet bakış açısı” ise tüm bu verileri özetler niteliktedir: “ev işinin tarafsız bir anlamı olmadığı, daha çok kadın ve erkeklerin performanslarının hane içi toplumsal cinsiyet ilişkilerini tanımlamaya ve ifade etmeye yardımcı olduğu” (Bianchi vd., 2000: 194). Dolayısıyla bir meseleyi ele alırken, sayısal göstergeler kendi başına bir şey ifade etmese de kullandığımız lensler meseleyi yalnızca anlamlı kılmaz, onun derinliğini de görmemize yardımcı olur. Tüm bu tartışmalar neticesinde iddia edilebilir ki salgın sürecinde ev işi yalnızca hane içi görünmeyen emeğin bir formu olmakla kalmaz cinsiyetlendirilmiş bedenlerin gündelik hayatının yeniden örgütlenmesinde kritik bir rol oynar.

3. Hane İçine Sığmayan İtirazın Tarihi

Tarihsel olarak bakıldığında, kadınların erkeklerle eşit sosyal ve siyasal haklara sahip olmasını savunan Batı merkezli erken dönem çalışmalarda, kadınların deneyimlerini özel alan üzerinden okuyan, ancak bunu yaparken kölelik metaforunu kullanarak kadının konumunu sunan erken dönem çalışmalar (Astell, 1706; Shelley, 1818; Wheeler ve Thompson, 1825; Wollstonecraft, 1792) mevcuttur. Söz konusu yazarlardan Wheeler ve Thompson (1825), *Appeal* isimli çalışmalarında hane içi emeği kadınların ‘izole’ edilmelerinde başat faktör olarak değerlendirirler. İzolasyon benzetmesine ek olarak Wheeler ve Thompson (1825: 196; akt. Bryson, 2019, s. 53) tahakküm pratiklerini erkeğin “her koşulda kadını kölesi olarak” tutması şeklinde kavramsallaştırır. Tüm bu ifadeleri, dönemin toplumsal koşullarından; evliliğin bir tür kariyer gibi bazı sorumluluklarla beraber kadınların hayatının önemli bir kısmını temsil eden ve ev içi rollerinin sömürücü olan yönlerinden bağımsız değerlendirmek hata olur. Nitekim yazarlar, hane içine baktıklarında onu “kadınların çocuklara bakma, yemek pişirme ve hazırlama süreçleriyle izole edildikleri ... aileyi ise erkek egemenliğinin bir aracı olarak görmüşlerdi” (Bryson, 2019: 53). Buna ilaveten metaforik düzlemde ele aldıkları izolasyonun aşılmasının yolu olarak ise kamusal alanda yer edinmeyi bir tür kurtuluş ışığı olarak görmüşlerdi. Wheeler ve Thompson’ın (1825) metafor olarak kullandığı izolasyon benzetmesinden hareketle bugünün gerçek anlamda izole edildikleri evlerinde kadınlar, Hoschschild’ın (2012) ücretli istihdamın yanında ev içi emeklerinin hesaba katılmasıyla beraber kavramsallaştırdığı “ikinci vardiya”da hatta Memiş ve arkadaşlarının (2020) da belirttiği gibi “fazla mesaide”dir.

Kadınların işgücüne dahil olmalarının özgürleştirici işlevine göz kırpan bu ve benzeri çalışmalar, Batı kökenli erken dönem feminist çalışmaların iskeletini oluşturmaktadır. Feministlerin yanı sıra, “Marx, Engels, Kautsky ve Lenin başta olmak üzere ilk Marksistler” de bu özgürleştirici işleve gönderme yaparak kadınların kurtuluşunun yolunu “erkekler gibi devrim mücadelesinde” yer almasında görmüştür; kadınlar “devrimden sonra, sermayenin egemenliğinden de kurtulacak ve ev işlerinin kolektifleşmesiyle artık bu yükü de taşımayacaktır” (Toksöz, 2011: 93). Kapitalizme karşı erkeklerle omuz omuza verilmeye davet edilen devrim mücadelesinde başarı, gerçekten kadınların -cinsiyetlendirilmiş emekten-kurtuluşunu tayin eder mi? “Kadının geleneksel rolüne hapsedilmesine son verme amacıyla olan sosyalist ve devrimci önderlerin de kadının emeğini düzenin hizmetine sunmaktan öteye geçmeyen bir düşüncede olmaları, feministlerin bu tür bir özgürlüğün kimin çıkarlarına hizmet

Kendir-Gök, Y. (2022). Ev İşleri Üzerindeki Payidar Virüs: Patriyarka. *Fiscaoeconomia*, 6(1), 81-98.
Doi: 10.25295/fsecon.1023825

ettiğini sorgulamaya itmektedir. Kadınlar ev dışında erkekler kadar özgürleşirken, erkekler ev içinde çalışmama özgürlüklerini korumaktadırlar. Aynı kalıp, kapitalizmde de görülür” (MacKinnon, 2015: 29). Kadınlar gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde işgücü piyasalarına artan oranda dahil olurken “karşılıksız emek cephesinde uzmanlaşma” durumundan özgürleşmiş değiller (Memiş vd., 2017: 162). Öte yandan, çalışmanın kendisi tek başına özgürleştirici bir işleve sahip olsaydı, siyah kadınlar tarihsel olarak bakıldığında bu bağlamda sembolik bir figür olarak belleğimizde canlanan ilk temsil olurlardı. Oysa, tarihsel gerçeklikler bize göstermektedir ki “... yurttaşlık hakları ve siyahların özgürleşmesi adına birçok siyah kadın... mücadelede yer almış olsa da erkeklerin liderliği kaptırmak istemediği ve kadınlardan kendilerini takip etmelerini talep ettiği açıktır” (hooks, 2016: 14). Nitekim, kadınların erkeklerle dayanışmasının beklendiği bu tarihsel gerçeklikte eril tahakkümün yeniden icrasında herhangi bir ihmalin yaşanmaması şaşırtıcı değildir. Ancak bu tahakküm pratiğine karşın, siyah kadınların “kadınlığı” sorunsallaştırmadığını iddia etmek mümkün değildir (bkz. hooks, 1990). Meseleye kadınların deneyimlerinden hareketle yönelmemiz, tahakküm pratiklerinin kaynağının farklı yönlerden sorgulandığını net bir şekilde görmemizi olanaklı kılmakla kalmaz, siyah kadın örneğinde olduğu gibi ırk temelli özgürleşme uğruna toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikte “fedakarlığa” gidildiğini göstermektedir.

Meseleye dair arkeolojik kazıya istinaden, “feministlerin ev içi emek tartışmalarını yürüttüğü dönemde Türkiye’de benzer tartışmalar gündeme gelmemiş”; ilk tohumları 1980’lerde atılmış; 90’larda “sınırlı olsa da bir karşılık bulmuş” ve bu sınırlılığın ortadan kalkması için 2000’lere kadar beklenmiştir (Yaman, 2020: 603). Kadınların hane içi emeğinin görünmeyen yönüne dair itirazlar; sosyologlar, iktisatçılar, feministler gibi geniş ve özellikle disiplinler arası girişimlerden farklı dönemlerde, farklı seslerle yeniden doğmakla birlikte özellikle ikinci dalga kadın hareketiyle ilişkilendirilmektedir (Memiş ve Özay, 2011). Aslında, hane içi emeğin görünmemesi durumu ve kadınların sorumluluğunda oluşuna “karşı yapılan eleştiriler, ilk defa 1980’lerde gündeme gelmemiştir” (Memiş ve Özay, 2011: 1). Tarihsel olarak belirli bir döneme özgül kılmanın ya da başlangıç noktasını tayin etmenin gerekli olup olmadığından şüpheliyse, o halde Lorde’un (1985) “doğru yolda mıyım?” sorusunu sorarak bir tür arkeolojik kazı çabasına mümkün olduğunca girişmemiz de gerekmektedir. Aksi halde, Bora’nın (2020: 506-507) da vurguladığı üzere “ev içi alana ilişkin taleplerin ikinci dalgaya özgülenmesi ... müfredatın ezberleri arasında” kalmaya devam edecektir. Öte yandan bu ezberi bozacak, “kadın dergisi yazarlarından Rabia Ahmet’in veciz bir sözü var: Zatımız mestur (örtülü, kapalı) olduğu gibi vezaifimiz de mesturdur: Kadın emeğinin görünmezliğinin güçlü bir ifadesi...” (akt. Bora, 2017: 743). Feminizmin Batı’daki herhangi bir formu ile “biz bize benzeriz” yaklaşımıyla araya mesafe koyarak iddia edilebilir ki kuşkusuz “Osmanlı kadınları da öncelikli gündeme almak zorunda oldukları konu, kadınların eksiksiz bir varlık olduğunu ortaya koymaktır” (Berktaş, 2006: 93). Bunu, *Şükufezar* adıyla 1886 yılında yayınlanan “sahibi ve yazarları kadın olan ilk dergi”deki kadının ne ve kim olduğuna dair açık niyetini “saçı uzun akli kısa istihzasına meydan okuma”larında da keşfetmek mümkün (Bora, 2017: 742). Öte yandan, 1908’de II. Meşrutiyet döneminde modernleşmeye giden yolda kadınlara biçilen rolü “geleneksel ve modern arasındaki dengeyi kurmak” olarak özetleyen Çakır’a (2008) göre “kadınlara bir yandan modernleşmenin taşıyıcılığı rolü veriliyor, diğer yandan bu rolün sınırları erkekler tarafından sıkıca çiziliyordu”. Bu nedenle, “annelik ve aile hayatı” 1911 yılında “bir itiraz biçimi” olan Beyaz Konferanslar’da ele alınan meselelerinden biriydi (Kasap, 2020: 28-29).

Kendir-Gök, Y. (2022). Ev İşleri Üzerindeki Payidar Virüs: Patriyarka. *Fiscaoeconomia*, 6(1), 81-98.
Doi: 10.25295/fsecon.1023825

Tüm bu temaslar, bize Marx'ın *Louis Bonaparte'in 18. Brumaire'*deki sözünü hatırlatmaktadır: “İnsanlar tarihlerini kendileri yapar; ama onu özgür iradeleriyle değil, kendi seçtikleri koşullar altında değil, dolaysız olarak önlerinde buldukları, verili, geçmişten devrolan koşullar altında yaparlar” (2016: 143). Dolayısıyla kadınların ev işleri, feministlerin belirli koşullar altında kendi tarihlerini yapma süreçlerinden biri olan eşitlik ve kadın olarak varlığını kabul ettirme mücadelesinde bir tür uygun koşulları beklemeye takılmış ve bu nedenle de daha az önemsenmiş gibi görünebilir. Bu da onun görünmeyen emek olmaya devam etmesinin ve perdenin yırtılarak görünür olmasının koşullarının henüz tam olarak erişilemediğine işaret edebilir. Başta sorduğumuz soruyu yinelersek, bu bir yokluğu temsil eder mi? Yine de hayır, bu bir yokluğu temsil etmez! Aksine, ev işlerinin ana mesele olmamasının ya da görünür olmamasının ardındaki nedenlerden biri, bunun bir ‘sevgi ilişkisi’ olarak toplumsal kabul olmasında yatabilir. Nedenler farklı bağlamlarda çeşitlendirilebilir; yine geç Osmanlı döneminden feminizme dair bir resim sunan “müşkül işlerin hizmetçileri tarafından görülmesini, ‘kibar hanımların’ doğal hakkı” (Bora, 2017: 743) sayması cümlesinde belirginleşen sınıf farklılıklarından kaynaklı ya da ulus devlet inşa sürecinde devlet feminizminin Kız Enstitüleri’nde “ev kadınlığı” olgusunu eğitimin mihenk taşı olarak belirginleştirmesi zemininde de aranabilir. “Okullara verilen görev Türk evlerinin “asrileştirilmesine”ne dair ayrıntılı bir içerik taşıyordu: yaşam biçimlerinin, modanın, dekorasyonun, temizliğin, dikiş ve çocuk bakımının değiştirilmesi” (Navaro-Yaşın, 2000: 51). Böylece Cumhuriyetin erken döneminde, Kız Enstitüleri rasyonelleştirdiği ev işleriyle yalnızca hane içi alanı düzenlemiş olmakla kalmıyor aynı zamanda cinsiyetlendirilmiş rolleri de pekiştirici bir programa tabi tutmuş oluyordu. Geleneksel ve modern kadın ikiliğini yansıtan bu dönemin ardından 1950’lerden itibaren kentlere gerçekleştirilen göçlerin kadınların hane içi emeklerinin dönüşümündeki rolünü anlamak da patriyarkanın sürekliliğini görebilme açısından kıymetlidir. Hane içi emeği kır ve kent ayrımı üzerinden okuyan Özbay (2020) modern kadının “öteki” kadınların emeğinden faydalanması olgusuna dikkat çekerek yalnızca Kız Enstitüleri projesi sonrası süreci okumamızı kolaylaştırmakla kalmaz; aynı zamanda kadınlar aracılığıyla kadınların kendilerine alan açabildiklerini ve ev işlerinden özgürleşebildiklerini ortaya koyar. Kuşkusuz, “evin kadınlık deneyimindeki kilit önemini vurgulayarak kadınların toplumsal ve siyasal iktidarın dışında tutulmalarının nedenini de bu deneyimde gördüler” (Bora, 2010: 63). Dolayısıyla, Bora’nın (2017) bahsini ettiği “eteğini bırakmayan”la kadınların sıklıkla yüzleşmek ve özellikle kriz dönemlerinde hesaplaşmak zorunda kalması ise feministlerin süregelen bir sistem olarak patriyarka ile mücadelesinde hane içi emeğin tarihselliğine işaret etmekte ve yokluğun imkansızlığını ortaya koymaktadır.

4. Feminist Tarih Sistem(ler)le Hesaplaşması

Feministlerin tarihlerini tayin edebilme girişimleri nezdinde, 60’lar sonu ve 70’ler başı hane içi emek üzerine var olan tartışmalardaki yoğunluğun hissedildiği, 80’ler ise daha güçlü vurguların dile getirildiği dönemler olması sebebiyle oldukça kıymetlidir (Tekeli, 2020). Bilindiği üzere, 1970’lerin başlarında ve ortalarında, ekonomide Keynesyen modelden ve uzun yıllardır egemen Fordist üretim yöntemlerinden neoliberalizme doğru bir ekonomik politik geçiş söz konusuydu. Bu dönem, aynı zamanda politik bir hareket olarak feminizmin genişlediği ve hane içinde/özel alanda var olan soruna karşı isyanın küresel olarak belirginleştiği de bir dönemdi. Kadınların görünmeyen emeğinin feministler tarafından yoğun olarak ele alınan ve feminist ajandanın gündeminde yer alan meselelerden biri olması şaşırtıcı değildir. Molyneux, bunu

Kendir-Gök, Y. (2022). Ev İşleri Üzerindeki Payidar Virüs: Patriyarka. *Fiscaoeconomia*, 6(1), 81-98.
Doi: 10.25295/fsecon.1023825

"hem Marksist hem feminist olmak üzere farklı yönelişlerden" kaynaklı görür (Acar-Savran ve Tura Demiryontan, 2020: 115). Ancak bu farklılık, analiz biriminin ne olacağına dair farklı bir sorunu da beraberinde getirmiştir: kapitalizm mi, yoksa patriyarka mı?

Tarihsel olarak bakıldığında, her ne kadar, marksizmin cinsiyet körü olduğunu ya da özel olarak bu çalışmada ele aldığımız hane içi emeğin "doğallık alanına sür(ül)erek teorik" analize dahil edilmediğini bilsek de (Acar-Savran, 2013: 31), Engels'in 1884 yılında yazdığı *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı çalışmasında, ev yönetiminin, kamusal niteliğini yitirdiğine ve artık toplumu ilgilendirmekten ziyade "özel hizmet" haline gelen ve kadınların "baş hizmetçi"si olduğu, bir dışlanma alanına dönüştüğüne, "kurtuluşunun ilk koşulu bütün kadın cinsinin yeniden toplumsal üretime dönmesine" dayandırdığı da gerçektir (2003: 71-72). Dönüşüm kavramından da anlaşılacağı üzere, Engels'in analizinde, önceki deneyimlerinde daha güçlü resmedilen kadınların konumu, erkeklerin özel mülkiyetle elde ettikleri hiyerarşik üstünlükle ve kadınların özel alana itilmeleriyle sarsılmaktadır. Eşitsizliğin temelini bu şekilde özel mülkiyete dayandırılmasıyla beraber eşitliğin elde edilmesinin koşulu da bu mülkiyet tipini besleyen sistemin ortadan kaldırılmasında aranır. "Kadınların tümünden kurtuluşunun, sadece sosyalizmin kurulması ve ev işleri ile çocuk bakımının devletin sunduğu sosyal hizmetler aracılığıyla üstlenilmesi sonucu mümkün olacağını söyler" (Toksöz, 2011: 92). Öte yandan her ne kadar Marx'ın analizini kullanarak hane içi görünmeyen emeğe odaklansa da Delphy (1980), kadın hareketinin (kuşkusuz Türkiye'de de) dikkatini çekerek ses getiren *Baş Düşman*'da, Marksistleri sınıf mücadelesini öncül kılarak, kadınlara yönelik baskıyı ikincil önemde gördükleri için eleştirir ve kadınları bir sınıf olarak ele alır. Kapitalizmi ve patriyarkayı ilişkisel olmaktan çok bağımsız sistemler olarak değerlendirir. Ev işlerini karşılıksız yapan evli kadınlar, bu durumdan yararlananlar olarak kocaları tarafından sömürülmektedir. Bununla birlikte, kadınların ücretli işe girmesiyle genel konumlarının önemli ölçüde değişmediği görüşündedir. Bu durumu sürdüren şey, çoğu kadının hayatlarının bir noktasında girdiği evlilik sözleşmesidir. Dolayısıyla Delphy (1984) değişim değeri olsun ya da olmasın veya işgücü piyasasında yer alsın ya da almasın kadınların hane içi emeklerinin ödenmeyen/karşılıksız yönüne dikkat çekerek bu emek biçimine el koyan, sömüren olarak erkekleri, kadınların tahakkümünde baş aktör olarak görür. Ona göre mücadele edilmesi ve alaşağı edilmesi gereken patriyarkanın kendisidir; böylece kadınların tabiiyeti sona erecektir. Kadınların, patriyarkayı ve onun içinde gömülü olduğu toplumu yıkmak için özerk bir şekilde örgütlenmesi gerektiği sonucuna varır.

Öte yandan, analizinin kökleri radikal feminizme dayanmasa da politik mücadeleyi radikal bir çıkışla yapan ve sürdüren, hane içi emeğe dair feminist politika tartışmalarında önemli bir isim olan Dalla Costa, kadınların hane içi emekle beraber sistemin kârını arttırmaya yönelik faaliyetleri yerine getirmiş olduklarını öne sürerek kadınların bu emeğinin ücretlendirilmesi gerekliliğini savunur. Bu savın temelinde, "kadının bir ücretli kölenin kölesi olduğunu ve köleliğinin erkeğinin de köleliğini garanti altına" aldığına dayanan bakış açısı yer almaktadır (Bryson, 2019: 338). Bu bağlamda, 1972 yılında başlayan merkezi İtalya olan ve İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, (İngilizce konuşan) Kanada, İsviçre ve Almanya ülkelerini kapsayacak şekilde genişleyen Uluslararası Ev İşinin Ücretlendirilmesi kampanyası (International Wages for Housework Campaign) Mariarosa Dalla Costa, Silvia Federici, Brigitte Galtier ve Selma James gibi feminist aktivistlerin önderliğinde gerçekleşmiştir (Toupin, 2018). Mariarosa Dalla Costa ve Selma James, 1973 baharında *The Power of Women and the Subversion of the Community* adlı kitaplarında ifade edilen fikirleri tartışmak için Montreal'e

Kendir-Gök, Y. (2022). Ev İşleri Üzerindeki Payidar Virüs: Patriyarka. *Fiscaeconomia*, 6(1), 81-98.
Doi: 10.25295/fsecon.1023825

geldiklerinde, pek çok kadın yazarın ifade ettiği söylemde kendilerini tanıdılar: “*Bütün kadınlar ev işçisidir*” (Toupin, 2018: 19). Bu tavır alış, “ev işlerinin kadınların sorumluluğu olduğu varsayımını sürdürmesi” sebebiyle hatalı ve dahası “neden büyük bir çoğunlukla kadınlar tarafından gerçekleştirildiğini” sorgulamakta başarısız görünmektedir (Bryson, 2019: 338-339). Dalla Costa’nın kadının tahakkümünü dayandırdığı ve ondan fayda sağlandığına dair görüşlerini temellendirdiği sistem; kapitalizmdir. Dolayısıyla onun ve adı geçen feminist aktivistlerin önerisi, eşitsizliğin ortadan kaldırılmasından ziyade korunarak devamlılığını sağlayacağı endişesini beraberinde getirmektedir. Benzer bir endişeye direnen, Türkiye özelinde “ev kadınlığının meşrulaştırılacağı” tepkisini çeken ve defalarca ev işlerinin ücretlendirilmesi talebinde bulunmuş olan *Çağrı* dergisinin bünyesinde bir kadın işçinin ifadesinde şekillenen;

“Ev kadınları bütün gün yemek yapar, sofrayı kurar, sofrayı kaldırır, çocuk bakar. Evin temiz ve düzenli olmasının sorumlusudur. Bazen 10 dakika dinlenmeden gelir akşam... Kocaya yorulduğum demek olmaz, çünkü cevap bellidir. ‘Bütün gün evde boş boş oturuyorsun, ne yorulması?’ Ev işlerinin ne parasal karşılığı vardır ne de manevi değeri...Yaparsınız, yaparsınız görünmez. Sizin yaptığınız köfteyi dışarıdan satın almaya kalktığınızda ise para ödemeniz gerekir. Ev işleri nankördür. Görülmez...(2020)”

Cümleleri her ne kadar pandemi öncesi döneme ait olsa da ve görünmeyen emeğin kadınların omuzlarındaki yükün bir ifadesi olsa da ‘temizliğin’ halihazırda cinsiyetlendirilmiş bir bağlamda kadınlarla ilgili bir mesele oluşunu; cinsiyetlendirilmiş emeği görünür kılma çabasını barındırmaktadır. Dahası, kadın-erkek arasındaki patriyarkal pazarlığın, hane içi emek üzerinden rahatsız edici yönünün bir ifadesidir. Bu pazarlık, Sancar’ın şu cümlelerinde bulunabilir: “hanedeki ücretsiz ev-içi emek kadınların fedakârlık ve sevgi ile yaptıkları işlere dayanır; karşılığında evlilik, kocanın geçim sağlama sorumluluğu ve duygusal takdir sunar” (2020: 24). Bugünün koşullarında her ne kadar patriyarkal pazarlıktan (Kandiyoti, 1988) bahsetmek zor olsa da hane içi emeğe dair bağımlılığın artışından şüphe edilemez ancak yine de bu bağımlılığın bir tür değer ortaya çıkarmadığı da açıktır. Kaldı ki Bora’nın, “kamusal alana çıkabildiklerinde dahi kadınların ‘eteğini bırakmayan’ özel alan/özel hayat rejimleriyle hesaplaşmak” (2017: 774) sözleri bu anlamda çok şey ifade etmektedir.

5. Patriyarka Bu İşin Neresinde?

İçinde bulunduğumuz “salgın döneminde ekonomik krizlerin yarattığı etkilerin ötesinde” (Kızılırmak vd., 2020) bir durumun söz konusu olması ‘tavır alışlarda’ kaçınılmaz olarak farklılıkların ortaya çıkışını tetiklemiştir. Cinsiyetlendirilmiş olana dair görmezden gelmenin ya da körlüğün bir diğer ifadesi olarak erkeklere kıyasla Covid-19’dan daha az etkilenenlerin kadınlar olduğu dile getirilirken kuşkusuz bunun biyolojik olana indirgenliği açıktır (bkz. Pujol, 2020). Avrupa Parlamentosu’nun mart 2021 verileri dikkate alındığında AB’de virüse en çok maruz kalan 49 milyon bakım çalışanının yaklaşık %76’sını kadınlar oluşturmaktadır. Öte yandan, ILO’ya (2020) göre kadınlar Covid-19 ile mücadelede yalnızca ön saflarda yer almaz, aynı zamanda salgının bir sonucu olarak çifte yükü karşı karşıyadırlar: işte daha uzun vardiyalar ve evde ek bakım işleri. Kamusal algıda karşılaştığımız sosyolojik yansımalar ise, Sancar’ın (2020: 24) “toplumsal olan biyolojik olana transfer edilir; daha doğru deyişle toplumsal farklılıklar biyolojik değişmezlikten (determinizm) alınan ideolojik destek ile meşrulaştırılır” ifadesinin somut bir karşılığıdır. Bu meşru zemini sarsma ya da yıkma girişimlerinin en faydalı

Kendir-Gök, Y. (2022). Ev İşleri Üzerindeki Payidar Virüs: Patriyarka. *Fiscaoeconomia*, 6(1), 81-98.
Doi: 10.25295/fsecon.1023825

aracı olarak ibreyi tersine çeviren -yukarıda da tartışılan- sosyal ve ekonomik göstergelere yeniden göz atmak yeterlidir. Nitekim, akademik alandaki yansımaları da eleştiri süzgecinden geçirmek, meselenin sadece kamusal alandaki söylemlerle ilişkilendirilmesi gibi hatalı bir varıştan alıkoyması açısından gerekli görünmektedir. Kapitalizm kadar patriyarkanın da kriz içerisine girdiğini iddia eden Ceuterick (2020), toplumsal cinsiyet lenslerini kullandığını öne sürse de hane içi emeğin krizle beraber ekstra görünürlük kazandığını ve bu durumun yapısal değişikliğin ön ayağı olabileceğini ileri sürerek Covid-19 salgınına olumlu bir açıdan bakmaktadır.

Sadece kapitalizmin kendisini analiz birimi tayin ederek Covid-19'u mercek altına alan Forget (2020), çalışmasında ekonomi için dengeleyici kalıcı programlara odaklanırken toplumsal cinsiyet lenslerini zaten kullanmamaktadır. Dolayısıyla, hane içi emeğe dair eşitsizliğin cinsiyetlendirilmiş yönüne dair körlük güncelliğini korumaktadır. Öte yandan, hane içi emeğin görünmemesi de belli bir ölçüde bu körlükten beslenmekte ve bu durum emeğin cinsiyetlendirilmiş oluşunu tarihin arka sayfalarına terk etmeyi zorlaştırmaktadır. Zira, hane içi emeğin cinsiyetlendirilmiş oluşu yeni bir olgu olmamakla beraber tesadüfi de değildir. Bunun bir örneği olarak, "19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında norm haline" gelecek olan, kadınların ev işinin ücretlendirmesinden oldukça farklı bir bağlamda, erkek işçilerin "ailelerine tek başına bakmalarına yetecek düzeyde ücret talep etmeleri" (Toksöz, 2011: 99) verilebilir. Kapitalistler, işçilerin her yeni güne hazırlanması için kadınlarının hane içi emeğine herhangi bir ödeme yapmaksızın mümkün kılmanın yolunu aile ücreti ile çözmeyi karlı bulmuş olmalıdır. Öte yandan, erkekler ve kadınlar bireysel olarak ücretlendirilmenin ötesine geçen bir değişim-dönüşüm sürecine tanıklık etmişlerdir. Erkeğin sadece kendisini geçindiren değil ailesini de geçindiren vurgusu ile politik düzenlemelerde yer bulmaya başlamasına, kadının ise bu düzenlemede bağımlı ya da ikincil kazancın sembolü olarak daha az ücretlendirilen olarak varlık bulmasına tanıklık ya da Toksöz'ün not düştüğü üzere erkeklerin kadınlarla "eşit ücret hakkı yerine karılarının evde kendilerine hizmet etmesinin" tercihi (2011: 99). Dolayısıyla, Hartmann'ın da dile getirdiği "patriyarkanın maddi temeli" kapitalizmde korunarak devamlılığını sağlamıştır (akt. Toksöz, 2011: 98). Bu durumu körükleyen ve patriyarkal pazarlık olarak adlandırdığımız sözleşmenin de bozulmasının nedenlerinden biri yine neoliberal politikalar ve bu politikalar ekseninde şekillenen sağlık ve ekonomik sistemleri, günümüzde krizle beraber bir çöküş süreci içerisine girmişlerdir. Her ne kadar bu nokta gerek akademik gerekse kamusal alanda yoğun bir şekilde ele alınan meseleler olarak belirginleşse de görünmeyen emek olamaya devam eden hane içi emek de krizle etkileşim içerisindedir. Kuşkusuz salgın beraberinde bir değişim-dönüşüm sürecini de getirmekte ve özellikle toplumsal düzlemde ve hatta mikro bağlamda özel alanda deneyimlenme pratikleri farklılaşabilmektedir. Ancak şüphesiz, cinsiyete dayalı hane içi iş bölümünden fayda sağlayanlar ve buna fayda sunanlar mevcuttur. Bu durum, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren teorik düzlemde de tartışılan ve bugün güncelliğini koruyan bir süreç; "hane içi bakım hizmetleri ve ev işlerinden kadınların sorumlu tutulmasının kadın üzerinde erkek egemenliğinin tesisindeki rolüne" inkâr edilemez vurgu ile netlik kazanmaktadır (Toksöz, 2011: 86).

Öte yandan Lewis (2020), The Atlantic'te yayınlanan *Koronavirüs feminizm için bir felakettir* başlıklı yazısında Covid-19'un "en çarpıcı etkilerinden biri, birçok çifti 1950'lere geri göndermesi olacak" derken ya da BM Başkan Yardımcısı Antia Bhatia "25 yıldır üzerinde

Kendir-Gök, Y. (2022). Ev İşleri Üzerindeki Payidar Virüs: Patriyarka. *Fiscaoeconomia*, 6(1), 81-98.
Doi: 10.25295/fsecon.1023825

çalıştığımız her şey bir yıl içinde kaybolabilir” derken çok da haksız değiller. Ancak, feminist coğrafyacılar Dooreen Massey ve Allen John’un (1984) da vurguladığı üzere “coğrafya önemlidir” fikrini ve bu çalışmada ele alınan konu olan hane içi emek çerçevesini bir araya getirerek meseleye dair genelleme yapmanın oldukça zor olduğunu söylemek yanlış olmaz. Tam da bu nedenle, Kandiyoti’nin (2020) illüzyonu sona eren kadınlardan bahsederken “Batı’dan çok daha etkili bir biçimde kadın dünyasının” avantajına sahip Türkiye’nin modern kadınına işaret etmesi oldukça kıymetlidir. Nitekim, bu meselenin -bu makalede ele alındığı şekliyle- üçlü sac ayakları hane, evlilik ve toplumsal cinsiyet ilişkileri ise sosyolojik olarak ele alınması gereken bir içerime sahip olduğu kadar, aynı ölçüde coğrafi, politik ve sosyo-ekonomik olgularla farklılıklar barındırmaktadır. Türkiye, ücretli ve ücretsiz emekte zaman kullanımını yansıtan OECD raporunda üye ülkeler arasında ücretsiz emeğin kadın merkezli oluşu bağlamında en fazla yüke sahip ülkelerden biridir. Elde edilen sonuçlar, ev işlerine ayrılan zaman özelinde ele alındığında yukarıdaki ulusal ve uluslararası verileri hatırlayarak yeniden düşünüldüğünde, toplumsal cinsiyet eşitliğine dair uçurum test edilmiş olmaktadır. Cinsiyete dayalı iş bölümünün net bir şekilde istatistiğe yansımaları şaşırtıcı bir durum olmamakla beraber bu durum kadınların hane içi emekle daha yoğun bir şekilde meşgul olan toplumsal cinsiyetli bedenler olarak sadece bireysel anlamda faydalanan olmadığına aksine edimin hane için gerçekleştirilmesinin de bir kanıtıdır. Kadınların emeğinin ücretsiz doğasına özel olarak odaklandığı bir çalışmada Delphy (1984), kadınların hane içi emeğinin sömürsünü, işin doğasında aramaktan ziyade işin gerçekleştiği koşullara bakarak analiz etmektedir. Kadınları eve bağlayan sözleşmeye gönderme yaparak ev işinin “yuva” sınırları içerisinde icrasının karşılıksızlığını meşrulaştıran zemini sarsma girişimine neden sorusu ile başlayan Delphy, ev işinin ücretsiz olmasının temelini “başkaları için yapılması”na dayandırır (1984: 88). Kaldı ki söz konusu “başkaları için yapılması” durumu beraberinde feministlerin uzun zamandır patriyarkal tahakküme karşı bir tavır alarak seslerini yükselttikleri meseleye dair bir riski de taşımaktadır: hane içi emeğin kadınlara özgülenmesi riski. Kuşkusuz, kadın dayanışma derneği İMECE’nin de haklı bir şekilde dile getirdiği üzere, patriyarkanın “her ortama tutunabilen ... adapte olabilen kolayca mutasyona uğrayabilen dirençli bir virüs olduğunun farkındaydık”. Tam da bu nedenle, Harding’in de vurguladığı üzere, feminist araştırmanın başlaması gereken yerin kadınların yaşamları olduğunda ısrarcı olmanın gerekliliğini ortaya koymuş bulunmaktayız (1991: 123). Bu çalışmanın da yapmaya çalıştığı bir tür ısrar olarak hane içi emeğin cinsiyetlendirilmiş doğasına itiraz ve aynı zamanda bu itirazın teorik ve tarihsel olarak süreğenliğine gerekli vurguyu ihmale düşmeden patriyarkanın Covid-19’la kalıcı izlerini göstermektedir.

6. Sonuç Yerine

Hane içi emek, 1970’lerin feminist ajandasında yer alan önemli konulardan biri olmuştur. Verili koşullarda elde edilen bir kazanım olarak özel alanın politikleştirilmesi ile kadınlar kendi yaşam dünyalarını ve yapıp ettiklerinin neden toplumsal düzlemde değersiz, önemsiz olduğunu hali hazırda cinsiyetlendirilmiş olan kamusal alanda tartışmaya da açmaktaydılar. Günümüzde de kadınların özel alanın politik olduğuna dair vurguyu devam ettirdiklerini görebileceğimiz deneyimleri mevcuttur. Bu deneyimlerden bireysel olarak kesişen yönlerden biri olan hane içi emeğin görünmeyen yönünü bu çalışmada ele alma çabası da kadınların içinde bulunduğu salgın koşullarında özellikle yayın yapabilmeye açısından yeniden erilleşen bir alana dahil olma girişimi anlamında politik bir hamle olarak değerlendirilebilir. Yine de özellikle Covid-19 salgını

Kendir-Gök, Y. (2022). Ev İşleri Üzerindeki Payidar Virüs: Patriyarka. *Fiscaoeconomia*, 6(1), 81-98.
Doi: 10.25295/fsecon.1023825

ile beraber, kapanmak zorunda kaldığımız ya da kapanabilme şansına sahip olduğumuz özel alanlarımızda toplumsal cinsiyetli bedenler olarak bizler patriyarkanın nüfuzundan salt bir arınma ile kendimizi mesafelendiremiyoruz. Öte yandan, Sancar, “biyoloji değiştirilemez bir kaderse toplumsal cinslerin rolleri de değiştirilemez hale gelir” (2020: 24) derken patriyarkayı, toplumsal olarak meseleleri analiz ve algılamadaki tavrımızı yeniden düşünmemiz gerektiği konusunda uyarıcı bir işlevi de yerine getirmiş görünüyor. Öte yandan, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini perçinleyen atanmış sınırların yarattığı krize karşı ne kadar başarılı olacağımızı test etme aşamasında olduğumuz da açıktır. Elbette, bu kriz ekonomik, sosyal ve politik gibi çeşitli olguları bünyesinde barındırmakla birlikte bu çalışmadaki haliyle hane içi emeğin görünmeyen yönünü de kapsamakta ve patriyarkanın kendisi olmaktadır. Bu endişenin uzun yıllardır var olduğunu bilmekle birlikte, Wheeler ve Thompson’dan aktaran Bryson (2019: 53)

“Hangi emek (...) hangi hükümet sistemi (...) altında olursa olsun,

ERKEK her türlü değişen konumunda, kadını kölesi olarak elinde tutmaya devam etmiştir.”

sözleri ile araya mesafe koyarak inanıyorum ki bu bir özne - nesne sorunundan öte bir sistem sorunu. Bu sorun bizi özellikle içinde bulunduğumuz kriz döneminde her yeni güne aynı soru ile uyandırıyor: Covid-19’u bir gün insanlık tarihine bırakabiliriz, peki ya patriyarkayı?

Kaynakça

- Acar-Savran, G. (2013). *Beden, Emek, Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin*. 3. Baskı. İstanbul: Kanat Kitap.
- Acar-Savran, G. & Tura Demiryontan, N. (2020). *Kadının Görünmeyen Emeği*. 4. Baskı. İstanbul: Yordam Kitap.
- Astell, M. (1706). *Reflections upon Marriage*. London.
- Bianchi, S. M., Milkie, M. A., Sayer L. C. & Robinson, J.P. (2000). Is Anyone Doing the Housework? Trends in the Gender Division of Household Labor. *Social Forces*, 79(1), s. 191–228.
- Bora, A. (2010). *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, A. (2018). Türk Sosyolojisinde Feminist Teoriler. H. Etil & M. Demir (Ed), *Türkiye’de Çağdaş Sosyoloji Konuşmaları* içinde (s. 229-258). İstanbul: Küre Yayınları.
- Bora, A. (2020). Feminizm ‘Dalgalar’ı... T. Bora (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Feminizm* içinde (s. 506-511). İstanbul: İletişim.
- Bora, T. (2017) Feminizm. *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler* içinde (s. 741-816). İstanbul: İletişim.
- Bryson, V. (2019). *Feminist Politika Teorisi*. A. Gülaşık (Çev.), Y. Kendir-Gök (Ed.), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Ceuterick, M. (2020). An Affirmative Look at a Domesticity in Crisis: Women, Humour and Domestic Labour during the COVID-19 Pandemic. *Feminist Media Studies*. 20(6), s. 896-901.

Kendir-Gök, Y. (2022). Ev İşleri Üzerindeki Payidar Virüs: Patriyarka. *Fiscaoeconomia*, 6(1), 81-98.
Doi: 10.25295/fsecon.1023825

- Delphy, C. (1980). The Main Enemy. *Feminist Issues*. Summer.
- Delphy, C. (1984). *Close to Home: A Materialist Analysis of Women's Oppression*. Amherst: University of Massachusetts.
- Engels, F. (2003). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Yer Belirtilmemiş: Eriş Yayınları.
- Harding, S. (1991). *Whose Science? Whose Knowledge: Thinking from Women's Lives*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- hooks b. (1990). *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism*, Pluto Press
- hooks, b. (2002). *Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika*. E. Aydın, B. Kurt, Ş. Özgün & A. Yıldırım (Çev.). İstanbul: Bgst yayınları.
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with Patriarchy. *Gender and Society*, 2(3), s. 274-290.
- Kasap, S. (2020). Beyaz Konferanslar. T. Bora (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Feminizm içinde* (s. 27-32). İstanbul: İletişim.
- Lorde, A. (1985). Conference Keynote Address: Sisterhood and Survival. *The Black Scholar*, 17(2), s. 5-7.
- MacKinnon, A. C. (2015). *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*. T. Yöney & S. Yücesoy (Çev.). İstanbul: Metis.
- Marx K. (2016). Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire. E. Özalp (Çev.), *Fransız Üçlemesi içinde* (s. 143-247). İstanbul: Yordam Kitap.
- Massey, D. & Allen, J. (1984). *Geography Matters*. Cambridge: Cambridge University Press in Association with the Open University.
- Memiş, E., Öneş, U., & Kızılırmak, B. (2017). Kadınların Ev-Kadınlaştırılması: Ücretli ve Karşılıksız Emeğin Toplumsal Cinsiyet Temelli Bir Analizi. S. Dedeoğlu & A. Y. Elveren (Der.), *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın içinde* (s. 159-182). İstanbul: İletişim.
- Memiş, E. & Özay, Ö. (2011). Ev içi Uğraşlardan İktisatta Karşılıksız Emeğe: Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalara İlişkin Bir Değerlendirme. S. Sancar (Der.), *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar içinde*. (s. 1-32). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Navaro-Yaşın, Y. (2000). "Evde Taylorizm": Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Evişinin Rasyonelleşmesi (1928-40). *Toplum ve Bilim*. 84, s. 51-74.
- Özbay, F. (2020). Kadınların Ev İçi ve Ev Dışı Uğraşlarındaki Değişme. Ş. Tekeli (Der.), *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar içinde* (s. 115-141). 7. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sancar, S. (2020). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. 5. Baskı. İstanbul: İletişim.
- Scott, J. W. (2013). *Feminist Tarihin Peşinde*. F. Dinçer & Ö. Aslan (Der.), İstanbul: Bgst Yayınları.

Kendir-Gök, Y. (2022). Ev İşleri Üzerindeki Payidar Virüs: Patriyarka. *Fiscaoeconomia*, 6(1), 81-98.
Doi: 10.25295/fsecon.1023825

- Shelley, M. (1818). *Frankenstein; or, The Modern Prometheus*. London: Lackington, Hughes, Harding, Mavor & Jones.
- Smith, D. (1987). *The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology*. Boston: Northeastern University Press.
- Tekeli, Ş. (2020). 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar. Ş. Tekeli (Der.), *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* içinde (s. 15-47). 7. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toksöz, G. (2011). *Kalkınmada Kadın Emeği*. Varlık Yayınları: İstanbul.
- Toupin, L. (2018). *Wages for Housework: A History of an International Feminist Movement, 1972–77*. Pluto Press.
- Wheeler, A. D. & Thompson, W. (1825). *Appeal of One Half the Human Race, Women, Against the Pretensions of the Other Half, to Retain them in Political and Thence in Civil and Domestic Slavery*. <https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:cik442nul>.
- Wollstonecraft, M. (1792). *A Vindication of the Rights of Woman: with Strictures on Political and Moral Subjects*. London. J. Johson.
- Yaman, M. (2020). Karşılıksız Ev İçi Emek: Teorik ve Politik Tartışmaların İzini Sürmek. T. Bora (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Feminizm* içinde (s. 602-612). İstanbul: İletişim.

Online Kaynaklar

- Ararat M., Bayazıt M., Basbay P. ve Alkan S. (2021). Salgın Sürecinde Çalışma Hayatı ve Ev İçi Şiddet. Sabancı Üniversitesi. Erişim: <https://turkey.unfpa.org/tr/publications/salgin-surecinde-calisma-hayati-ve-ev-ici-siddet> (Son erişim tarihi: 11 Ağustos 2021).
- Avrupa Parlamentosu (2021). Understanding Covid-19's Impact on Women (infographics). Erişim: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20210225STO98702/understanding-the-impact-of-covid-19-on-women-infographics> (Son erişim tarihi: 11 Ağustos 2020).
- Bayar, A. A., Günçavdı, Ö. & Levent, H. (2020). Covid-19 Salgınlarının Kadınların Çalışma ve Hane Yaşamı Üzerine Etkileri. İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü, Politika Raporu. Erişim: https://d4b693e1-c592-4336-bc6a-36c134d6fb5e.filesusr.com/ugd/c80586_86b8dec8fdb4de6afbe1bf1136fa068.pdf (Son erişim tarihi: 12 Ağustos 2021).
- Çağrı. (2000). Görünmeyen Emek Örgütlen! Ev İşleri Ücretlendirilsin. Erişim: [.https://ydicagri.net/gorunmeyen-emek-orgutlen-ev-isleri-ucretlendirilsin.html](https://ydicagri.net/gorunmeyen-emek-orgutlen-ev-isleri-ucretlendirilsin.html) (Son erişim tarihi: 7 Ocak 2021).
- Çakır, S. (2008). 1908'in Kadınlar Açısından Anlamı. Erişim: <https://m.bianet.org/biamag/kadin/108437-1908-in-kadinlar-acisindan-anlami> (Son erişim tarihi: 16 Ağustos 2021).
- Feminist. (1987). Erişim: <http://www.pazartesisidergisi.com/pdf/Feminist1.pdf> (Son erişim tarihi: 30 Aralık 2020).

Kendir-Gök, Y. (2022). Ev İşleri Üzerindeki Payidar Virüs: Patriyarka. *Fiscaoeconomia*, 6(1), 81-98.
Doi: 10.25295/fsecon.1023825

- Forget, E. (2020). Replacing the raft of recovery benefits with a simple, permanent guaranteed income would be an automatic stabilizer for people and the economy. Erişim: <https://policyoptions.irpp.org/magazines/november-2020/a-guaranteed-minimum-income-would-be-more-effective-than-current-government-programs/> (Son erişim tarihi: 6 Ocak 2021).
- Hızıroğlu Aygün, A., Köksal, S. ve Uysal, G. (2021). Covid-19 Pandemisinde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Ev İşlerini Kim Yaptı? Çocuklara Kim Baktı?. Erişim: <https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/CKeditorImages/20210401-19040880.pdf> (Son erişim tarihi: 12 Ağustos 2021).
- ILO (2020). Erişim: https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_741376/lang-tr/index.htm (Son erişim tarihi: 12 Ağustos 2021).
- İlkaracan İ. & Memiş, P. (2020). UNDP Raporu: Pandemi Kadınlar Erkeklerin 4 Katı Ücretsiz İş Yaptı. Erişim: <https://www.stgm.org.tr/undp-raporu-pandemide-kadınlar-erkeklerin-4-kati-ucretsiz-yapti> (Son erişim tarihi: 12 Ağustos 2021).
- İMECE. Bizim Hikayemiz. Erişim: <http://www.kadınlarınimecesi.org/article.php?id=10> (Son erişim tarihi: 4 Aralık 2020).
- Kandiyoti, D. (2020). Salgın, Modern Kadının Yaşadığı İllüzyonu Yıktı Geçti. Erişim: <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/04/30/deniz-kandiyoti-salgın-modern-kadının-yaşadığı-illüzyonu-yıktı-geçti/> (Son erişim tarihi: 6 Ocak 2021).
- Kırtan Ögül, N. (2020). COVID- 19 Salgınının Kadınlar Üzerindeki Etkisi. Bundesverband der Migrantinnen in Deutschland e.V. Göçmen Kadınlar Birliği. Erişim: <https://www.migrantinnen.net/covid-19-salgınının-kadınlar-uezerindeki-etkisi/> (Son erişim tarihi: 12 Ağustos 2020).
- Kızılırmak, B., Memiş, E. & KEFA (2020). Covid-19 Krizi ve Ev içi Emeğe Etkileri. KEIG. Erişim: <http://www.keig.org/covid-19-krizi-ve-ev-ici-emege-etkileri/> (Son erişim tarihi: 10 Aralık 2020).
- Lewis, H. (2020). The Coronavirus is a Disaster for Feminism, The Atlantic. B. Üstün (Çev.). Erişim: <https://uni-versus.org/2020/04/02/helen-lewis-koronavirus-feminizm-icin-bir-felakettir/> (Son erişim tarihi: 29 Aralık 2020).
- Memiş, E. (2020). Covid-19 Salgınının Kadın Çalışanlar Açısından Etkileri. Erişim: <https://tusiad.org/tr/yayınlar/raporlar/item/10659-covid-19-salgınının-kadın-calisanlar-acısından-etkileri-arastırması> (Son erişim tarihi: 12 Ağustos 2021).
- Memiş, E., Koyuncu M. & Özar, Ş. (2020). İşçi/İşsiz Kadınlar Salgında Tam Kapasite Evin Hizmetinde, Erişim: <https://m.bianet.org/bianet/kadın/222389-isci-issiz-kadınlar-salgında-tam-kapasite-evin-hizmetinde?fbclid=IwAR1DtmcpdQ3YGZFBpKUogte-PzauTqe8-Myz-M03jQx6mkcAL5Pre4eNeg> (Son erişim tarihi: 28 Aralık 2020).
- Mert, A. (2020). COVID-19 Salgınının Kadın Akademisyenler Üzerindeki Etkisi: Özel İyi Oluş, Ev içi/Ailevi Sorumluluklar ve Araştırma Üretkenliği. Erişim: <https://cssh.ku.edu.tr/news/covid-19-salgınının-kadın-akademisyenler-uzerindeki->

Kendir-Gök, Y. (2022). Ev İşleri Üzerindeki Payidar Virüs: Patriyarka. *Fiscaoeconomia*, 6(1), 81-98.
Doi: 10.25295/fsecon.1023825

- etkisi-oznel-iyi-olus-ev-ici-ailevi-sorumluluklar-ve-arastirma-uretkenligi/ (Son erişim tarihi: 17 Ağustos 2021).
- OECD (2020). Women at the core of the Fight against COVID-19 Crisis. Erişim: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/women-at-the-core-of-the-fight-against-covid-19-crisis-553a8269/#section-d1e264> (Son erişim tarihi: 11 Ağustos 2021).
- OECD.Stat, (2020). Erişim: <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=54757> (Son erişim tarihi: 15 Ocak 2021).
- Pujol, L. (2020). Covid-19: Koronavirüs neden erkeklerde daha fazla ölüme yol açıyor?. Erişim: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55338278> (Son erişim tarihi: 10 Ağustos 2021).
- SDK Türkiye. (2020). Koronavirüs döneminde kadının yaşadığı zorluklar katlandı. Erişim: <http://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/guncel/koronavirus-doneminde-kadinin-yasadigi-zorluklar-katlandi> (Son erişim tarihi: 12 Ağustos 2021).
- Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi. (2020). Covid-19 Karantinasından Kadının Etkilenimi İle Kadın Ve Çocuğa Yönelik Şiddete İlişkin Türkiye Araştırma Raporu. Erişim: <https://sahamerkezi.org/covid-19-karantinasindan-kadinin-etkilenimi-ile-kadin-ve-cocuga-yonelik-siddete-iliskin-turkiye-arastirma-raporu/> (Son erişim tarihi: 10 Ağustos 2021).
- Türkiye İstatistik Kurumu. (TÜİK) (2018). İstatistiklerle Kadın. Erişim: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2018-30707> (Son erişim tarihi: 17 Ağustos 2021).
- UN (2020). Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Women. Erişim: <https://asiapacific.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women-en.pdf?la=en&vs=1406> (Son erişim tarihi: 12 Ağustos 2021).
- UN Women. (2020). The Economic and Social Impact of COVID-19 on Women and Men: Rapid Gender Assessment of COVID-19 Implications in Turkey. Y. Kalaylıoğlu, A. M. Öztürk & G. Bingüler Eker (Der.). UN Women Turkey Office. Erişim: <https://www2.unwomen.org//media/field%20office%20eca/attachments/publications/2020/06/rapid%20gender%20assessment%20report%20turkey.pdf?la=en&vs=438> (Son erişim tarihi: 2 Ocak 2021).

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde *Fiscaoeconomia* Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Ethics Statement: The author declares that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, *Fiscaoeconomia* has no responsibility and all responsibility belongs to the author of the study.

The Constant Virus on Household Chores: Patriarchy

Yeliz KENDİR-GÖK

Extended Abstract

Gender inequality has always already been one the main concerns identified on the feminist agenda in Turkey as well as other countries. Undoubtedly, with the Covid-19 epidemic there is a serious increase which is observed on the intensity of domestic labour in the household. The already present gendered issue described as “unpaid labour” in literature has also been interchangeably used as “invisible labour” in this article. Rather than following and reconstructing traditional mainstream views, reinforcing women’s status as mothers and wives, this article aims to provide a critical and analytical analysis on the issue of invisible domestic labour in order to highlight how it intertwines with patriarchy. This article, however, shows us how invisible domestic labour and its relationality to COVID-19 epidemic cannot be analysed without using a gender lense. In doing so, gender roles amongst men and women within households seems in continuum.

The observation strengthens the anxiety of being attached to the patriarchy as argued throughout this study, even if we overcome Covid-19. In this context, in the first chapter, the historicity of the problematic aspect of domestic labour is excavated archaeologically and thus the impossibility of an absence is tried to be explained. It then shows how women shape their own history under given circumstances; thus, feminist reckoning is to be read through domestic labour. With this move, not only the function of breaking the assumptions about the death of feminism and reinforcing the belief about its continuity will be fulfilled, but also the ways of resisting against the invisible will be under the scrutiny. Finally, we will look at where the Covid-19 outbreak is at stake.

Above all, it is necessary to open the concept of invisible labour of women, which is used in discussions of domestic labour and in this study. The invisible labour of women is a kind of hierarchical clump of relations and at the same time one of the main pillars of patriarchal norms and attitudes and relations, although it includes all forms of gendered as well as naturalized labour. The way women deal with their invisible labour may be based on different perspectives or, in Scott’s (2013:107) words, may show “significant differences depending on who evaluates”. The use of the term in this study is related with the idea of that household chores itself carry a symbolic meaning, and it tells both the men and the women who they are.

In terms of feminist agenda, it is obvious that late 60s and early 70s are very valuable because the intensity of the discussions on domestic labour was felt, and the 80s are the periods when stronger emphasis was expressed (Tekeli, 2020). As it is known, in the early and mid-1970s, there was an economic-political transition from the Keynesian model and Fordist production methods, which had been dominant for many years, to Neoliberalism. This period was also a period when feminism as a political movement expanded and the rebellion against the problem existing in the household/private sphere became apparent globally. It is not surprising that the invisible labour of women is one of the issues that are heavily addressed by feminists and is on the agenda of the feminist agenda.

Referring to the historical research on the issue, it can be claim that similar discussions did not occur in Turkey the time when feminists were discussing domestic labour in the West. In

Kendir-Gök, Y. (2022). Ev İşleri Üzerindeki Payidar Virüs: Patriyarka. *Fiscaeconomia*, 6(1), 81-98.
Doi: 10.25295/fsecon.1023825

Turkey, its first seeds were planted in the 1980s and 90s. It found a response, even so albeit limited, and it was waited until the 2000s for this limitation to disappear (Yaman, 2020:603). Although it is reborn with different voices in different periods from broad and especially interdisciplinary initiatives such as sociologists, economists, and feminists, it is especially associated with the second wave women's movement (Memiş & Özay, 2011).

By politicization of the private sphere as an achievement under the given conditions, women were also bringing "why their own life and what they did are worthless and unimportant" into question. Today, women have experiences where we can see that they continue to emphasize "the private is political". The effort to deal with the invisible aspect of domestic labour, which is one of the intersecting aspects of these experiences individually, throughout this study can also be considered as a political move in the sense of attempting to be included in a re-masculinized field, especially in terms of broadcasting under the epidemic conditions women are in. However, especially with the Covid-19 epidemic, we, as gendered bodies, cannot distance ourselves from the influence of patriarchy in our private spaces where we have to lock down or have the chance to do so. On the other hand, Sancar seems to have served as a warning to the patriarchy, that we need to rethink our attitude in analysing and perceiving social issues, by saying that "if biology is an unchangeable destiny, the roles of genders will also become unchangeable" (2020:24). However, it is clear that we are in the phase of testing whether we can be successful in overcoming the crisis created by the borders assigned to gender. Although this crisis includes various phenomena, it also covers the invisible aspect of domestic labour as it is in this study and becomes patriarchy itself.

The claim made in this paper is to critically examine the aspects of my experience as a woman with certain privileges, one of the personal but political ones - and perhaps the dominant one in the epidemic conditions - intersecting with the fact that women's labour is not visible, and the gendered aspect of domestic labour through household chores. On the other hand, it is crucial to remember the fact that "majority of the studies carried out by male academics" (Mert, 2020) during the epidemic process when men continue to focus on their own work while women "taking over the household chores by making concessions" (Kırtan Ögöl, 2020). Therefore, it can be argued that the time-consuming domestic labour done by women during the epidemic is reasonable evidence that gender-based norms and inequalities are fuelled. It is not an individual issue, but on the contrary, what this paper reveals is that the issue is not based on just a random choice, also not coincidence. Because this situation strengthens the anxiety of getting stuck in patriarchy even if we overcome Covid-19 and encourages us to test the case that patriarchy, which is the claim of the paper, is historically nourished by the invisible aspect of domestic labour. In addition, this study helps us to understand why domestic labour of women is invisible by focusing on the basis of gender. That's why how gender can be used as a useful but also as a critical analysis category in order to understand invisible labour in the household, as Scott emphasized, through "gendered bodies". Thinking critically about how meanings are produced relationally, how these meanings are organized and how they transform over time (2013:187). Therefore, the fact that women often have to confront, especially in times of crisis, points to the historicity of domestic labour in feminists struggle against patriarchy as a continuous system and reveals the impossibility of absence.